

KULISZ, Józef: *Wiara i kultura miejscem współczesnej apologii chrześcijaństwa.*

Warszawa : Rhetos, 2013. 322 s.

ISBN 978-83-89781-64-2

Prezentowana książka jest, jak wskazuje na to jej tytuł, współczesną apologią, której celem jest ukazanie wiarygodności a zarazem racjonalności religii chrześcijańskiej. Miejscem tej apologii jest współczesny świat, w którym, podobnie jak miało to miejsce u początków chrześcijaństwa, spotyka się wiara i kultura. Wiara, która poszukuje zrozumienia kultury, po to by za jej pomocą przekazać i wyrazić to, co ma ona najcenniejszego do zaoferowania ludzkości oraz by w ten sposób odpowiedzieć także na pytania, pragnienia i oczekiwania człowieka żyjącego dzisiaj. Kultura z kolei, będąc wyrazem rozumności człowieka, poszukuje udzielenia na drodze racjonalnej odpowiedzi na najbardziej egzystencjalne pytania, do których należy pytanie o cel i sens życia ludzkiego oraz to, ku czemu zmierza człowiek a wraz z nim świat. Pojęcie „kultura” w niniejszej książce odnosi się zasadniczo do dwóch fenomenów, jakimi są religia i filozofia. Stąd wspomniane spotkanie wiary i kultury dotyczy spotkania, jakie miało miejsce w przeszłości i ma miejsce także dzisiaj między wiarą i filozofią.

Omawiana książka składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich poświęcony jest ukazaniu prób, jakie zostały podjęte przez różnych filozofów XIX i XX wiecznych, których celem było uwolnienie człowieka od religii i wykazanie, że nie ma w jego naturze żadnej potrzeby religijnej, ponieważ człowiek jest dziełem przyrody i twórczej siły ewolucyjnej. Było nim także zastąpienie religii, zwłaszcza zaś religii chrześcijańskiej, najpierw przez naukę i wiarą w postęp, następnie zaś przez stworzenie nowej formy religii, jaką miał być socjalizm i komunizm. Słabość wszystkich tych propozycji, jak wykazuje to Kulisz, sprowadza się do tego, że nie dają one racjonalnego wyjaśnienia sensu życia ludzkiego. Innymi słowy, nie tłumaczą one w sposób zadawalający tajemnicy człowieka, która wyraża się w takich pytaniach, jak skąd, dlaczego i po co istnieję. W pytaniach tych, które „znajdują się poza uprawnionym horyzontem nauki (...), człowiek wypowiada swój niepokój egzystencjalny zrodzony z metafizycznej przygodności” (s. 63). Ukazują one intelektualną potrzebę sensu, którą można nazwać religią w sensie podmiotowym, czyli, przynależącą i wpisaną w naturę ludzką, która domaga się racjonalnego wyjaśnienia racji istnienia człowieka. Wyrazem tego są wierzenia religijne, jakie człowiek wypracował na przestrzeni wieków i które czerpią „z ogółu doświadczeń i przemyśleń, stanowiących skarbnicę ludzkiej mądrości i religijności, które człowiek poszukujący prawdy wypracował i zastosował, aby wyrazić swoje odniesienie do rzeczywistości boskiej i do Absolutu” (s. 63). Obok odpowiedzi, jaką dają wspomniane wierzenia religijne na pytanie o sens życia ludzkiego, będące próbą wyjaśnienia tajemnicy istnienia człowieka i świata w oparciu o doświadczenia i przemyśle-

nia ludzkości, obecna jest także w historii religii inna odpowiedź, wywodząca się już nie z poszukiwań człowieka, lecz pochodząca bezpośrednio od Boga, który objawia siebie człowiekowi.

Zagadnieniu temu poświęcony jest drugi rozdział omawianej książki, którego celem jest wyjaśnienie, na czym polega istota Bożego objawienia w historii, u początku którego znajduje się wybór Izraela na lud Boży, za pomocą którego Bóg przekazuje ludzkości dwa rodzaje prawd. Pierwsza z nich dotyczy prawdy, która mówi o radykalnej różnicy, jaka istnieje między Bogiem i stworzeniem. Druga z kolei mówi o powołaniu ludzkości do wspólnoty z Bogiem oraz do wspólnoty jedności między ludźmi. Izrael dzięki tej prawdzie poznaje, jak wykazuje to Autor, „racjonalną wizję świata, którą dopiero po wiekach zacznie odkrywać nauka” (s. 97). Z drugiej zaś strony „dostępuje stwarzania w wymiarze duchowym (...), stając się nowym *filum* w dojrzewaniu ludzkości” (s. 97). Wszystko to możliwe jest dzięki Bogu, który wszedł w nowy dialog z ludzkością i przekazał jej swoje słowo za pośrednictwem Tory i nauczania proroków. Słowo to jest jednocześnie słowem obietnicy, ponieważ otwiera Izrael a wraz z nim całą ludzkość na przyszłość i na spełnienie tego, co Bóg obiecał Izraelowi. Spełnienie tej obietnicy dokonuje się w osobie Jezusa Chrystusa, który jest jedynym i odwiecznym Synem Bożym a zarazem Słowem, w którym Bóg wypowiedział się w pełni w historii.

Stąd w dalszej części omawianego rozdziału Autor prezentowanej książki przedstawia rozumienie objawienia w nauczaniu Kościoła. Rozumienie to ewoluuje w kierunku postawienia wydarzenia i osoby Jezusa Chrystusa w centrum objawienia Bożego, zgodnie z nauką Nowego Testamentu. Konkretnie mówiąc, dotyczy ono pokazania prawdy o tym, że to osoba Jezusa Chrystusa, tj. Jego życie, śmierć i zmartwychwstanie, jest samoobjawieniem się Boga. W ten sposób zostaje podkreślona centralna rola i miejsce osoby Jezusa Chrystusa w objawieniu Bożym. Dlatego Jezus Chrystus jest nie tylko Tym, który, jak akcentowały to Sobory od Soboru Konstantynopolitańskiego II do Soboru Watykańskiego I, przekazuje Boże objawienie, lecz sam w swojej osobie jest objawieniem się Boga, co znalazło swój wyraz w nauczaniu Soboru Watykańskiego II zwłaszcza w opracowanej przez niego Konstytucji dogmatycznej o objawieniu Bożym *Dei Verbum*. Rozumienie to jest, jak zauważa to Kulisz za papieżem Janem Pawłem II, „krokiem naprzód w odwiecznym dążeniu do zrozumienia wiary przez refleksję o Objawieniu w świetle nauczania biblijnego i całej tradycji patrystycznej” (s. 111 – 112). Ukazuje ono objawienie Boże jako rzeczywistość żywą i dynamiczną, która wpisuje się w czas i w historię i kształtuje wspólnotę Kościoła. Do istoty tego objawienia należy przede wszystkim to, że jest ono objawieniem się Boga, takim jakim jest, tzn. kochającą się wspólnotą Ojca, Syna i Ducha Świętego. Jak również to, że jest ono „osobistym spotkaniem Boga z człowiekiem, któremu pozwala On się poznać i wniknąć w tajemnicę swej zbawczej woli w Jezusie Chrystusie” (s. 113). Pełnia objawienia Bożego, które dokonało się w osobie Jezusa Chrystusa, dociera do ludzkości, jak naucza o tym Sobór Watykański II, zarówno poprzez Pismo Święte, jak i Tradycję. Instytucją zaś powołaną do tego, by czuwać nad

autentyczną interpretacją i wyjaśnianiem objawienia Bożego jest Kolegium Biskupów, następców apostołów, któremu przewodniczy następca św. Piotra. W interpretacji tej towarzyszy im Duch Święty, który pomaga im jednocześnie w wiernym zachowaniu przekazanego przez apostołów depozytu wiary.

W końcowej części omawianego rozdziału, Autor pokazuje, że zadaniem teologii i teologów jest to, by nauczyć współczesnego człowieka czytać i interpretować własną egzystencję. Uczyc go refleksji nad własnym istnieniem, które z racji swojej skończoności, skłania człowieka do poszukiwania tego, co może dać trwały sens jego życiu. Chodzi też o to, by uwrażliwić człowieka na poznanie i odkrywanie Boga i Jego mądrości w istniejącym świecie, który jest dziełem Boga Stwórcy, a przez to mówi o Nim. Przedstawione zadanie jest ważne, zdaniem Autora ponieważ odwołuje się ono do rozumu ludzkiego i doświadczenia własnej egzystencji, przygotowując w ten sposób człowieka na otwarcie się i na przyjęcie objawienia Bożego, dzięki któremu człowiek otrzymuje odpowiedź na stawiane przez siebie pytania i poznaje prawdziwy sens własnego istnienia. Odkrywa także zaproszenie do udziału we wspólnocie tak z Bogiem, jak i z innymi ludźmi oraz do tego, by tworzyć świat i historię i przyczyniać się do jedności rodzaju ludzkiego.

Skoro do istoty objawienia Bożego przynależy to, że Bóg objawia siebie w pełni i w sposób definitywny w swoim Synu, który stał się człowiekiem, to potrzeba tak, jak czyni to Kulisz, przyjrzeć się zarówno osobie Jezusa z Nazaretu, jak i chrześcijaństwu, u początku którego znajduje się Jego osoba. Przybliżeniu tego zagadnienia poświęcony jest trzeci rozdział prezentowanej książki, w której Autor omawia najpierw w sposób krytyczny nurty poszukiwań Jezusa historycznego, jakie pojawiły się na przestrzeni historii, poczynając od „Leben – Jesu- Forschung” a skończywszy na nurcie określanym mianem „Third Quest”, czyli tzw. „trzeciego poszukiwania”. Wszystkie te drogi są, zdaniem Autora, wyrazem sporu o Jezusa, tzn., kim był i za kogo siebie uważał. Spór ten świadczy jednocześnie o tym, że pytanie o Jezusa jest w istocie pytaniem o „prawdziwość i sens chrześcijaństwa w kulturze” (s. 160). Następnie Autor wyjaśnia, jak należy rozumieć pełnię czasów, jaka nastąpiła wraz z pojawieniem się Jezusa Chrystusa. Istota tej pełni polega, jego zdaniem, na tym, że dzięki wcieleniu Syna Bożego, „stworzenie zostało wprowadzone w progi wieczności” (s. 171), tak, iż odtąd „wieczność schodzi się z czasem” (s. 171). Co więcej, Bóg na mocy tego wydarzenia czyni czas niejako swoim czasem i wprowadza go w siebie. By jednak wydarzenie to mogło zaistnieć w historii i zostać przyjęte przez ludzkość, potrzeba było długiego procesu przygotowania się i dojrzewania ludzkości w wymiarze społecznym, politycznym i kulturowym, „zaistnienia odpowiednich warunków etnicznych, psychologicznych, socjologicznych i ekonomicznych” (s. 174). Dlatego chrześcijaństwo jest, jak wykazuje to Autor w dalszej części swojej książki, religią wcielenia oraz wydarzeniem i faktem społecznym. Jest religią wcielenia, ponieważ jej początek związany jest z wydarzeniem Jezusa Chrystusa, a mówiąc precyzyjnie z tajemnicą wcielenia się Syna Bożego, którą można rozumieć jako „cudowną biologiczną operację wszczepienia przez Boga Słowa – Chrystusa w materię” (s. 182). Celem

tęgo wszczępienia jest jednoczenie i zaproszenie człowieka do „wspólnoty z Ojcem i do budowania z Nim jedności całego rodzaju ludzkiego” (s. 183). Jest nim także podarowanie ludzkości nowej wizji świata, człowieka i jego powołania, która związana jest tak z wcieleniem się Syna Bożego, jak i z Jego zmartwychwstaniem, które wnosi w historię nową moc, ponieważ mówi ono o przewyżczeniu nie tylko grzechu, lecz także śmierci.

Chrześcijaństwo z kolei jest wydarzeniem społecznym ze względu na to, że u jego początków znajduje się historyczne wydarzenie Jezusa Chrystusa, tzn. Jego życie, śmierć i zmartwychwstanie. Innymi słowy, wpisuje się ono w historię powszechną, którą jednocześnie ono kształtuje i wnosi w nią wymiar duchowy, który stał się twórczym tworzącym oblicze Europy i świata. Jest ono wreszcie faktem publicznym, ponieważ osoba Jezusa i to, co uczynił On dla człowieka i świata, jest dalej głoszone i przekazywane przez świadków Jego życia, śmierci i zmartwychwstania. Jest głoszone po to, by ludzie mogli usłyszeć i przyjąć prawdę o zbawieniu ludzkości, jakie dokonało się w osobie Jezusa Chrystusa. Można zatem powiedzieć, zdaniem Autora, iż tak jak chrześcijaństwo i „chrześcijanie byli faktem społecznym i publicznym, podobnie też to, co głosili i co wyznawali, było również faktem publicznym” (s. 210). Tym zaś co głosili od początku, to prawda o Jezusie jako Chrystusie i Synu Bożym oraz o Jego zmartwychwstaniu, które jest nadzieją na zmartwychwstanie wszystkich ludzi i na osiągnięcie wiecznego zbawienia, czyli wspólnoty z Bogiem.

Kolejny rozdział omawianej książki poświęcony jest ukazaniu królestwa Bożego głoszonego przez Jezusa jako dynamizmu Bożego służącego jednoczeniu ludzkości. Królestwo to jest bowiem rozumiane przez Jezusa jako rzeczywistość, która kształtuje się we wnętrzu ludzkości i ją przemienia oraz dotyczy wszystkich ludzi. Jako rzeczywistość, dzięki której urzeczywistnia się w pełni zbawczy plan Boga w historii. Z drugiej zaś strony jako rzeczywistość, która zaprasza i wymaga od człowieka zaangażowania się na rzecz przemiany świata zgodnie z wartościami tego królestwa takimi jak miłość, pokój, służba, miłosierdzie, sprawiedliwość i przebaczenie. Uświadamia ono jednocześnie prawdę o tym, że postęp człowieka i ludzkości może dokonać się jedynie na drodze przemiany serca ludzkiego, do czego potrzebne jest otwarcie się i współpraca człowieka z łaską Bożą, która pokazuje, iż człowiek nosi w sobie nie tylko „pewne źródło zła i nędzy (...), lecz także powołanie wyższe, powołanie boskie, które przekracza wszelki porządek społeczny, wszelki sukces ludzki i doczesny” (s. 229).

Skoro Jezus uważa siebie za osobę, w której Bóg w sposób definitywny wypowiedział się i objawił się człowiekowi a także za osobę, w której królestwo Boże zapowiadane przez proroków przybliżyło się i zaczęło się już urzeczywistniać w historii, to potrzeba, zdaniem Autora, przyjrzeć się roszczeniom wysuwanych przez Jezusa zawartym w Jego nauczaniu i czynach, które prawdę tę potwierdzają. Zagadnieniu temu poświęcone są kolejne punkty omawianej książki, w których Autor wskazuje na Jezusa jak na uzdrowiciela i nauczyciela oraz osobę, w której wypełnia się Tora. Mówi on wreszcie o śmierci Jezusa, który został na nią skazany za swoje roszczenia do posiadania jedynej i synowskiej

relacji do Boga, a tym samym za to, że uważał siebie za Syna Bożego. Śmierć ta miała jednak charakter zbawczy, czego potwierdzeniem jest zmartwychwstanie Jezusa, w świetle którego jawi się ona jako ofiara, zadośćuczynienie i zasługa. Wymienione pojęcia są pojęciami, za pomocą których tradycja chrześcijańska próbowała wyjaśnić znaczenie śmierci Jezusa. Przy czym pojęcia te, jak zauważa to Autor książki, są pojęciami, które „w swej treści ukazują najlepiej postawę Jezusa w Jego misji ziemskiego życia jak też w tajemnicy śmierci” (s. 265). Innymi słowy, swoją podstawę znajdują one w ziemskim życiu Jezusa, którego punktem kulminacyjnym była Jego śmierć na krzyżu, która była radykalnym potwierdzeniem tego, czym było całe Jego ziemskie życie. A było ono proegzystencją, czyli całkowitym byciem dla Boga i dla drugiego człowieka. Służbą na rzecz Boga i człowieka. Dlatego w końcowej części omawianego rozdziału Autor wyjaśnia, jak należy rozumieć wymienione powyżej pojęcia, za pomocą których najpierw Nowy Testament, następnie zaś Tradycja Kościoła starała się opisać i wyrazić zbawcze owoce śmierci Jezusa.

Ostatni rozdział prezentowanej książki poświęcony jest zagadnieniu zmartwychwstania Jezusa, które Kulisz analizuje z różnych perspektyw, przytaczając jednocześnie różne teorie, jakie pojawiły się począwszy od XVIII w. aż po dzień dzisiejszy, za pomocą których próbowano wyjaśnić wydarzenie zmartwychwstania Jezusa. Wyjaśnienia te, jak stwierdza to Autor omawianej książki, „zawierają w swej treści więcej cudowności niż samo chrześcijaństwo” (s. 286).

Jedną z proponowanych przez Autora perspektyw, służących wyjaśnieniu zmartwychwstania Jezusa, jest perspektywa, którą można określić jako perspektywę historyczną, ponieważ odwołuje się ona do faktów, jakie wpisują się w historię. Są nimi śmierć Jezusa, złożenie do grobu oraz pojawienia się Jezusa zmartwychwstałego po swojej śmierci uczniom, którzy uważają siebie za świadków tego, że Jezus żyje i im się ukazał, czy też dał się im widzieć po swojej śmierci. Kolejną perspektywą jest perspektywa teologiczna, która wyjaśnia śmierć Jezusa jako ofiarę, jaką złożył On za nasze grzechy, i ujmuje zmartwychwstanie jako wydarzenie, które dokonało się trzeciego dnia zgodnie z zapowiedziami Pisma Świętego. Inną jeszcze perspektywą jest perspektywa próbująca zrozumieć i wyjaśnić, na czym polega zarówno fizyczna realność zmartwychwstałego ciała Chrystusa, jak i nowość Jego istnienia, które zostało wprowadzone w sferę życia Bożego i całkowicie przemienione, inicjując w ten sposób nowe stworzenie, nowego człowieka i nowy świat.

Wszystko to pokazuje, że u podstaw wiary apostołów w zmartwychwstanie Jezusa znajduje się ich osobiste doświadczenie Jezusa, który rzeczywiście żyje po swojej śmierci, czego potwierdzeniem jest to, że Jezus zmartwychwstały wychodzi naprzeciw apostołów i daje im się poznać jako Ten, którego Bóg wskrzesił ze śmierci do życia i daje za Jego pośrednictwem ludziom na nowo udział w swoim boskim życiu. Uświadamia także prawdę o tym, że zmartwychwstanie Jezusa, chociaż nie jest „faktem historycznym bezpośrednio dostępnym w metodzie badań historycznych, to jednak mającym miejsce w historii (...), ponieważ dokonało się ono w historii w Jezusie” (s. 288). Świadczą o tym apostołowie, którzy widzieli Jezusa po Jego śmierci. Świadectwo ich jest

fundamentem wiary chrześcijan. Dlatego wierzący, którzy nie doświadczają dzisiaj objawień Zmartwychwstałego ani też pustego grobu, są „zdani na świadectwo apostołów, a więc tych, którzy doświadczyli Zmartwychwstałego (...) i przekazują nam swoje doświadczenie, a mianowicie prawdę o tym, że Ukrzyżowany nie umarł na zawsze, lecz żyje i króluje z Bogiem” (s. 313). Odtąd Kościół, który został założony na fundamencie apostołów, jest szczególnym „miejszem codziennego doświadczania przez ludzi wszystkich czasów mocy Zmartwychwstałego” (s. 317). Jest miejscem „obecności Jezusa zmartwychwstałego (...) i sakramentem zbawczej jedności” (s. 317). Zmartwychwstanie Jezusa jest w końcu tą rzeczywistością, która przewyciężając śmierć, daje nadzieję i wzywa do „historycznej przemiany życia przez wieczność” (s. 319).

Omówiona książka jest próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie, które od zawsze towarzyszyło człowiekowi jako istocie obdarzonej świadomością, a mianowicie pytanie o to, kim jest człowiek i ku czemu zmierza. Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie dokonywało się w sferze tak kultury, jak i religii. Odpowiedź ta przybierała na przestrzeni historii ludzkości różne formy, które nie były jednak w stanie w sposób satysfakcjonujący i całościowy wyjaśnić tajemnicy człowieka, ponieważ nie potrafiły one pokonać bariery śmierci. Do tego potrzebna była objawienia Bożego, które wychodzi naprzeciw poszukiwaniom człowieka i ma miejsce w historii. Tym miejscem jest najpierw Izrael, następnie zaś Jezus Chrystus i w końcu powołana przez Niego wspólnota, jaką jest Kościół, będący spadkobiercą obietnic danych przez Boga Izraelowi. Pełnia objawienia Bożego dokonała się w osobie Jezusa Chrystusa, ponieważ jest On Bogiem i człowiekiem. Jest Słowem, w którym Bóg wypowiedział się w sposób definitywny i zrealizował swoją obietnicę dotyczącą udziału człowieka w Jego nadprzyrodzonym i boskim życiu. Potwierdzeniem tego jest zmartwychwstanie Jezusa, które jest zwycięstwem, jakie Bóg odniósł w Jezusie i przez Jezusa nad śmiercią. Zwycięstwo to sprawia, że Jezus Chrystus jest jedyną osobą w historii ludzkości, która wyjaśnia w pełni tajemnicę człowieka i ukazuje, ku czemu zmierza ludzkość a wraz z nią świat oraz to, w jaki sposób człowiek może w pełni urzeczywistnić siebie i swoje człowieczeństwo. Dotyczy to wymiaru tak jednostkowego, jak i społecznego, ponieważ człowiek jest istotą społeczną, żyjącą i rozwijającą się we wspólnocie a jednocześnie powołaną do życia w jedności z innymi i do tworzenia wraz z nimi jednej wspólnoty i rodziny dzieci Bożych.

Omówiona książka daje całościową wizję i pogłębienie tematów poruszanych w teologii fundamentalnej. Dlatego może być ona wykorzystana jako podręcznik zarówno przez wykładowców, jak i studiujących teologię, jak również przez wszystkich tych, którzy pragną pogłębić i zrozumieć własną wiarę. Dotyczy to także osób, które nie znają chrześcijaństwa i poszukują odpowiedzi na najbardziej fundamentalne pytania takie, jak dlaczego i po co istnieję? Jaki sens ma życie i śmierć człowieka? Dokąd zmierza ludzkość? Co czynić, by istniejący świat stawał się bardziej braterski i sprawiedliwy? Jak rozumieć i wyjaśnić wielość religii oraz roszczenia wysuwane przez chrześcijaństwo do tego, że jest ono pełnią i definitywnością objawienia Bożego?

Dr. hab. Dariusz Gardocki SJ
Papieski wydział teologiczny
Collegium Bobolanum
ul. Rakowiecka 61
02-532 Warszawa
darekgo1@op.pl